

KÜLÖNFÉLÉK.

Az 1915. évi E. Főtanács. A folyó évi Egyházi Főtanácsnak az eddigiek közül kiemelkedő szint adott az a körülmény, hogy Ferencz József püspökünk születésének 80-ik évfordulójához érkezett. Ezt az alkalmat még a mostani súlyos viszonyok között sem szalaszthatta el az az egyház, amelynek szolgálatában töltött el a püspök 60 évet, amelynek javára szentelte apostoli munkásságát s amellyel a hosszú idő alatt mintegy összeforrott lénye és egyénisége. Az egyház nevében a főtanács megnyitása és megalakulása után világi részről báró P. Horváth Kálmán egyh. főgondnok, egyházi részről dr. Boros György egyh. főjegyző üdvözölte az érdemes főpásztort, kit ez alkalommal a királyi kegy is a Ferencz József-rend nagykeresztjével tüntetett ki. Mindkét üdvözlő beszéd élénk színekkel festette azt az áldásos munkát, amelyet az ünnepelt előbb mint lelkész és tanár, majd mint püspök az egyház érdekében kifejtett, amellyel legjelesebb püspökeink sorában örökre emlékezetes nevet biztosított magának. A püspök válaszában nem csupán elismert szónoki erejéről, hanem az egyház minden érdekét felölelő nagy figyelméről tett bizonyosságot. Ismételten megmutatta, hogy teljesen méltó arra az általános tiszteletre és megbecsülésre, amelyben nemcsak egyházunk tagjai, hanem minden ismerője részéről országszerte részesül. Ez az elismerés jutott kifejezésre azokban a meglehangú üdvözlő sürgönyökben is, melyeket dr. Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter és gr. Tisza István miniszterelnök küldött az ünnepelt főpásztornak.

Még egy más lélekemelő pontja volt az idei főtanácsnak, amely e részben a zsinati főtanács hatáskörét is betöltötte, amelyet a háborús viszonyok miatt megtartani nem lehetett, t. i. a papszentelés. 28 tetterre kész ifjú lelkész került ezúttal felszentelésre.

Az ünnepély külsőleg is megható volt. De tartalmat adott neki Józán Miklós budapesti lelkésznek szónoki erővel előadott alkalmi beszéde és a püspöknek fölavató beszéde, amelyben méltán hivatkozhatott 60 éves lelkészi működésére. Maradandó értéket pedig az ünnepélynek az fog adni, ha ifjú lelkészeink betelve a hitnek, szeretetnek és buzgóságnak a lelkével lankadatlan munkásai lesznek annak a vallásnak és egyháznak, amelyre elhívtattak.

Az ünnepélyek lezajlása után a főtanács a rendes mederben tárgyalta egyházi ügyeinket, melyeknek keretében szomoruan vette tudomásul a br. id. Daniel Gábor tiszt. főgondnok halálának a bejelentését, aki évek során keresztül, ősi családjához méltóan, nagy buzgósággal, lankadatlan érdeklődéssel és áldozatkészséggel vett részt egyházi ügyeink fejlesztésében. Tudomásul vette a főtanács a püspöknek, az E. K. Tanácsnak s jószágfelügyelő-

ségnek egyházi életünk minden ágazatára kiterjedő, részletes jelentéseit, valamint a pénztárvizsgálatról, a székelykeresztúri főgimnázium építésére és az egyházi pénzkezelésre vonatkozó jelentéseket is. A dr. Bedő Albert-féle pályadíj a 6 pályázó közül egynek sem adatott ki. Megválasztottak E. K. Tanács tagoknak: Vári Albert, Lőrinczi Dénes esperes, dr. Árkosy Gyula, Albert Dénes, Pákey Lajos, dr. Tóth György, Csegezi Mihály, Varga Dénes, Székely László; egyházi tanácsosoknak: Régeni Áron, Ütő Lajos, dr. Zsákó Andor, Rédiger Béla, Halmágyi Gábor, Vajda Ákos, dr. Vass Miklós, Varga András, Veress Sándor; a székelykeresztúri főgimnázium igazgatójának: Pap Mózes; előadó-számvevőnek Kovács Kálmán tanár; pénztári ellenőrnek ideiglenesen Sárdi Lőrincz, valamint a II-od és III-ad fokú fegyelmi bíróság tagjai újraválasztottak. A keresztúri gimnáziumhoz tanárnak dr. Borbély Ferencz, a kolozsvárihoz 1914. szept. 1-től kezdődőleg Á. dr. Kiss Ernő választott meg.

Két nagyjelentőségű ügy szintén e főtanácson nyert elintézését. Egyik a teológiai akadémia szervezete és szabályzata, másik a gimnáziumi vallástanítási tanterv elfogadása. Azonban mindakettő csak külső keret. Azt élettel és tartalommal a munkások és végrehajtók lelkes tevékenysége kell hogy megtöltse. Adja Isten, hogy e lépések egy nagyobb arányú szellemi, vallásos és erkölcsi lendületnek a kezdetét jelöljék.

Pénztári számadások, költségvetések elfogadása, a különböző segélyek kiosztása mellett nagy érdeklődés kísérte a tanügyi jelentéseket, melyek a teológiai intézetről, a kolozsvári és sz.-keresztúri iskolákról, az elemi népiskolákról, a nyári vasárnapi tanításról és a nem unitárius középiskolákban tanult unitárius növendékek hitoktatásáról szóltak. Gál Kelemen előadó gondos jelentésének a tükrében láttuk a nevelés különböző ágazataiban a munkát, a lelkes tevékenységet, az életet és fejlődést, de láttuk amellet a hanyagságot, a közönyt és hiányokat is. Egyben fontos javaslatok lettek elfogadva a hiányok kiküszöbölésére s a fejlődés biztosítására.

A jótékonyság oltárán is áldozott az E. Főtanács. A püspök indítványára egy sárosmegyei községben egy ház és melléképületei költségeire egyhangú lelkesedéssel megszavazott 1000, azaz ezer koronát s ezen kívül a Városháza előtti téren a „Kárpátok öré“-be a testületileg kivonult tagok tekintélyes összeget érő szept vertek.

V. A.

Az unitárius lelkeskör közgyűlése. Népes közgyűlést tartott az unitárius lelkeskör f. é. aug. 28-án Kolozsvárt, az unitárius kollégium dísztermében. A közgyűlést Taar Géza nagyjaita lelkes alakilag és tartalmilag egyaránt emelkedett imádsággal vezette be. Vári Albert elnöki megnyitójában a jó pap lelki-világát vázolta, amelyben a tudomány szeretete mély vallásos érzéssel s az élet apró gondjai és kötelességei magas eszményi céllal párosulnak. Csifó Salamon teológiai tanár: „A tudományos teológia és a gyakorlati lelkeskedés“ címen tartott felolvasást. A felolvasást érdekes és széleskörű vita követte, amelyben előadónak nem egy állítása ellentmondással találkozott ugyan, de ama célja és törekvése, hogy a teológiai tudományok és a gyakorlati lelkipásztori működés között az összekötő kapcsolatokat keresse és megállapítsa, általános helyesléssel fogadtattott. Nagy részben az ezen felolvasás nyomában

megindult és letolyt széleskörű vita lett az oka annak, hogy Ütő Lajos domboi lelkésznek a tárgysorozaton levő fölolvása a jövő gyűlésre maradt. Miután Ürmösi József az „Unitárius szószékről“ részletes és mindenre kiterjedő jelentést tett, Ürmösi Károly pedig a pénztár állapotát ismertette, megajtották a tisztújítást. Elnök lett: Vári Albert, alelnök: Lőrinczi István, jegyző Benczédi Pál, pénztárnok: Ürmösi Károly, az „Unitárius szószék“ szerkesztője: Ürmösi József.

Heltai Gáspár egy könyvéről. Az 1906. év júliusában hivatalos könyvtári kiküldetésben a Kisküküllő mellett járva, Abosfalván megtekintettem Altorjai br. Apor István úr könyvtárát, melyben azelőtt néhány évvel dr. Szádeczky Lajos fedezte föl Szamosközi Istvánnak egy magyar históriás énekét. A 4000 kötetre becsülhető szép könyvtár az Apor-udvar kerti pavillonja emeletén egy tágas szobát tölt meg. A magyar bibliografiában számottevő érdekességei közt különösen említésre méltó, hogy br. Apor Péternek a *Metamorphosis Transylvaniae* írójának néhány könyve van e könyvtárban. Közük van Socini Faustonak *Ad Jacobi Palaeologi librum ad Racoviensibus responsioja*, (Racoviae, 1627. 8 r.), táblájában Heltai Gáspár énekes könyvének 1560-i kiadása töredékeivel.¹ De van ott egy olyan kötet is, mely táblája tanúsága szerint egykor Heltai Gáspárnak s utóbb a kolozsvári templomnak tulajdonában volt.

A könyv: *Divi Ambrosii Episcopi Mediolanensis omnia opera. Parisiis 1539. 2. r. 558 l.*

A négy bordásan készült, csúcsíves reminiscenciákat mutató izléses renaissance, réz sarokpántos és kétkapcsos préselt bőrkötésű mű mindenben a XVI. századi német könyvkötés ismertető jeleit mutatja. Első táblájának szallagalaku, vízszintes, keskeny belső síkján ott van benyomva egykori nevezetes tulajdonosa neve:

C · A · S : H · E · L · T : T · R · A · N · S :

azaz: *Casparus Helt, Transilvanus*

Heltai nevéről éppen csak nem rég írták meg, hogy semmi köze sem volt a Szebenmegyei Heltau (Nagydisznód) nevéhez, hanem tulajdonkép csak a *Helt* név elmagyarosodása.² Azonban azt is tudjuk, hogy Heltai a wittenbergi egyetem anyakönyvébe még *Casparus Heltensis Transilvanus*nak írta be magát.

E könyvtáblán a szavak végén levő kettőspontok rövidítést jelentenek s így arra engednek következtetni, hogy Heltai e könyvet még akkor szerezte és köttette, midőn nevét latinós képzéssel is használta, tehát midőn a wittenbergi egyetemen tanult.

¹ Egy másik XVII. századi latin műhöz kötve érdekes XVII. századi magyar verseket s köztük egy *Lupul vajdáról* szóló, eddig ismeretlen rövid históriás énekét találtam.

² Trócsányi Zoltán: Heltai Gáspár nevéről. *Magyar Nyelv* 1915. 76—77. Fejtegetéséhez és példáihoz hozzátesszük, hogy pl. Kolozsvár város 1564-i számadáskönyveiben Heltai nevét egyetlen Japón *Heltt*, *Helth*, *Hellth* és *Helht* alakban olvashatjuk.

Ezt a feltevést támogatja a kötés német izlésén kívül a Transilvanus jelző használata is. Mert Heltainak erdélyi voltát nem Erdélyben, hanem inkább azon kívül kellett hangsúlyozni és külön feltüntetni.

A kötet metszésének tintával jegyzett XVII. századi felirata aztán Heltai könyvének további sorsáról is útbaigazit. A felirat ez: *Opera D. Ambrosii | Pos. Cathed. | Saxon Co | losuar | G. | Kiegészítve: Opera Divi Ambrosii. Possidet cathedralis Saxonicalis Colosvariensis.* Magyarul: Szent Ambrus művei. A kolozsvári szász főtemplom tulajdona.

A könyv tehát Heltai Kolozsvárra jövetele után, talán éppen Heltai adományából kerülhetett a kolozsvári Szent Mihály templom szép könyvtárába. A kötet metszésére jegyzett G. betű a kötet könyvtári jelzése. Ebből viszont némileg a könyvtár XVI. századi állományának tekintélyes számára és rendezettségére lehet következtetni.

Arra, hogy a könyv mikor került ki a kolozsvári Szent-Mihály templom könyvtárából és hogyan jutott az Apor-könyvtárba, nincsen adatunk. Azonban lehetőnek tartjuk, hogy a buzgó katolikus br. Apor-család valamelyik tudományserető tagja, mint pl. br. Apor Péter vagy még később br. Apor kolozsvári plébános olvasásra vitte magával s ezek valamelyikének halálával maradt az érdekes könyv az Apor-könyvtár más becses darabjai között.

Kelemen Lajos.

A középiskola reformja. A lapok Jankovich Béla kultuszminiszter nyilatkozatát közlik, melyet a középiskolák reformja ügyében tett. Tudvalevő, hogy ez a kérdés sokat és intenzíven foglalkoztatta nemcsak a szakköröket, hanem az egész magyar közvéleményt is a háború előtt. A háború természetesen háttérbe szorította ezt a kérdést is, de úgy hallottuk, hogy a miniszter szorgalmasan foglalkoztatta az egész idő alatt a közoktatási tanácsot s a reform nagyjában készen is lenne, csupán az időt nem tartják alkalmasnak a közzétételre. A miniszter nyilatkozatának lényege nem új, már ismételtlen hallottuk tőle. Csak a gyökeres reformtól vár javulást. A különböző középiskolákat a németországi reálgimnáziumok mintájára ohajtaná átszervezni. Ez az iskola a németet már az első osztályban kezdené, a latint a harmadikban, a görögöt az ötödikben. Kívánatosnak tartja, hogy minden fiú és leány, aki a gimnáziumot, reált, kereskedelmi vagy polgárit végzi, legyen szóban és írásban föltétlen ura a német nyelvnek, sőt ismerje a német irodalmat is. Helyet kapnának a hazai nemzetiségi nyelvek is; előnyomulnának a természettudományok és alaposabban taníthatnék a történelem — a magyar a világtörténelem kereteibe illesztetnék. A számtan gyarapodna a gimnáziumban s veszi-tené a reálban. A reform közelítne a polgári iskolához, melynek tanterve a 4. alsó osztályban nagyjában megegyeznék a középiskola tantervével. A reform a háború után lépne életbe.

A miniszter nyilatkozata élénk érdeklődést keltett s különösen a német nyelvre és irodalomra vonatkozó kijelentései sok ellenmondást hívtak ki. A kérdés még nincs annyira megérielt alakban előttünk, hogy hozzászólhatnánk.

Tanárok családi pótléka. A Dunántúli Prot. Lapban (36. sz.) olvassuk: „A dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület legközelebb tartott közgyűlésén 8000 K-t szavazott meg a tanárok családi pótlékára, melyből minden tanár valamennyi gyermeke után 200 koronát kap fejenként. Dicséretet érdemel a nemes egyházkerület áldozatkészsége.“

A népiskolák megnyitása. A közoktatásügyi miniszter rendeletet bocsátott ki a népiskolák megnyitása tárgyában. A rendelet szerint olyan városokban és községekben, hol az iskolák felső osztályai és az ismétlő tanfolyamok működését semmi sem akadályozza, a rendes tanításnak az egész iskolai éven át folynia kell. Amely iskolákban korlátozott működéssel folyik a tanítás az I—III. osztályokban, ott, hol tanító és tanterem rendelkezésre áll, szintén egész éven át kötelesek tanítani. Felmentést adhat az iskolaszék a 9 éves és ennél idősebb tanulóknak, ha igazolják, hogy mezőgazdasági, ipari, háztartási vagy hadi célokat szolgáló munkálatoknál szükség van rájuk. Ez a felmentés szeptembertől november közepéig és április közepétől június végéig eső időre eshetik. Egészen kivételes esetekben november közepétől április közepéig is adható felmentés. Az iparos tanonciskolákban is legkésőbb szept. 15-én meg kell kezdeni a tanítást. A tanoncoknak az iskolába járás alól való felmentése ügyében külön rendelet intézkedik.

Iskolafalva. A Budapesti Hirlapban olvassuk Várady István nagyváradi tanító szép gondolatát. Ajánlja, hogy a kárpáti falvak felépítéséből a magyar tanárság és tanítóság is vegye ki a maga részét. Ha minden egyes tanuló csak két fillért ad, ez már 70000 korona. Ha pedig iskolánként csak 5 K-t számítunk, akkor 120000 korona gyűl össze. Ebből pedig egy 200 házas községet fel lehetne építeni. A falu neve *Iskolafalva* lenne. Nagyváradon az eszmét felkarolták, értekezletet tartottak s elhatározták, hogy országos akciót indítanak.

Dr. Zöller Frigyes szászországi ev. lelkesz a pozsonyi ág. ev. teológiai intézethez azzal a kéréssel fordult, hogy avat-e a teológia licentiatussá vagy doktorrá s ha igen, milyen feltételek mellett? A háború folyamán támadt az a gondolata, hogy magyar teológián avattassa magát doktorrá. Igen mély hatást gyakorolt rá a németek, magyarok és osztrákok hűség és összetartása s a németekkel szemben nálunk megnyilatkozó meleg és bensős rokonszenv. „Miatán engem ugyanily érzelmek töltenek el a magyar nemzet iránt, nagy megtisztelésnek venném és egész életemen át a nagy időkre való fenséges emlékeztetésnek tekinteném, ha magyar teol. fakultás avatna licentiatussá vagy teol. doktorrá.“ A tanári kar őszinte örömmel és köszönettel fogadta a meleg rokonszenv kifejezését, hasonlóval viszonzta, de a kérelmet sajnálatára nem teljesíthette, mivel az akadémiának nincsenek fakultási jogai. (Ev. Lap. 1915. 31. sz.)

Vaszary Kolos meghalt. Szeptember 9-én temették el Magyarország volt hercegprímását a keszthelyi temető kápolnájából. Egyszerű sorsból emelkedett

fel erre a nagy méltóságra, melynek terheit, fényét alig bírta elviselni, előnyeit nem használta, nem élvezte. Tiszta, nemes jellemű, tudós és istenes férfi volt. Nemes egyszerűségű alakja sokáig élni fog a magyar közélet emlékezetében.

Petri Elek a dunamelléki ref. egyházkerület új püspöke. Majdnem egyhangu választással lett Baksay utódja. Erdélyi származású, a budapesti ref. egyházközség lelkésze, az egyházkerület főjegyzője volt. E minőségében szerzett érdemeit ismerte el egyházkerülete, midőn majdnem egyhangulag választotta püspökké.

A csonka katonák jövője. A honvédelmi miniszter a sebesült, csonka katonák egy részét kereskedőkké vagy kereskedelmi tisztviselőkké akarja kiképezni s különféle vállalatoknál elhelyezni. Budapesten négy kereskedelmi tanfolyam nyílik meg, amelyekben béna tiszteket, altiszteket és katonákat oktatnak. Az első tanfolyamba beléphetnek azok, akiknek érettségi bizonyítványuk van. Ezek egy hónapi kurzus után felső keresk. iskolai érettségi bizonyítványt kapnak. A második tanfolyamba azok, akik a középiskola négy osztályát elvégezték. A harmadik kurzus négy hónapig tart és a legénységi állománybelieket képezi ki segédhivatali kezelőtisztekké. A negyedik szintén négy hónapos tanfolyam, gyakorlati irányú és tényleges kereskedőket nevel. A tanfolyamokat kereskedelmi szaktanárok és kereskedők fogják vezetni.

Püspöki lemondás. Gyurácz Ferenc, a dunántúli ág. ev. püspök, aggkorára s az ezzel járó gyöngeségre való hivatkozással lemondott állásáról; a közgyűlés kérésére azonban a háború végéig megmarad állásában. A „*Prot. Egyházi és Iskolai Lap*“ így kommentálja az esetet: „Akkor volna Gyurácz püspök lépése nagyjelentőségű, ha iskolát csinálna, t. i. a fáradt vezérek nevöknek, egyéniségöknek még nagyobb dicsőségére önként átadnák helyüket a munkabíróknak. Csakhogy ezt alig merjük reményelni is! Az erőszakkal való eltávolítás, akármennyi figyelemmel és gyöngédséggel történik is, sok félreértéssel, megbántással, a dologhoz nem is odatartozó lamentációkkal van egybekötve annyira, hogy nem kívánatos, hálátlan köteletség egyesek és testületek számára is.“ A *Ref. Szemle* a közelmúltnak nem egy agg kálvinista püspökére és esperesére gondolva azt mondja, „hogy igazán híjával vagyunk ennek a lelki nagyságnak, mely pedig az illető személyiség nagyságát kétségtelenül csak emelheti és az egyházi élet számára sokszor kiszámíthatatlanul nagy előnyt jelent. A puritán kálvinista jellemből kiveszni indult ez ősi, nemes vonás. Pedig Mózes ott volt a legnagyobb a Nébó hegyén, amikor félreállva szemlélte népe diadalát.“

Amerikai magyarok. Az amerikai magyar lapok lázas izgalommal tárgyalják a kérdést, hogy a háború után tömegesen hazajöjjenek-e vagy továbbra is künn maradjanak. Hát csak jöjjenek egytől-egyig, mert a munkabírók sorait erősen megritkította a háború s ezeket nekik kell kipótolniok. Most minden egyesre kétszeres, háromszoros munka vár, mert a munkának egy

pillanatra sem szabad megállania, hanem lázas sietséggel kell folynia a béke napjaiban is, hogy azt a jó hírt és becsülést, amit vitéz katonáink a harc-
tereken megszereztek a nemzetnek, továbbra is megtartsuk, sőt, ha lehet,
gyarapítsuk a béke munkájával.

A konstantinápolyi egyetemen két magyar tanszéket létesítettek a magyar nyelv és irodalom és az uralaltáji összehasonlító nyelvészet számára, melyeket magyar tudósokkal fognak betölteni. Ime a háború egyik eredménye, melynek nagyfotosságú következményei bizonyára nem fognak elmaradni.

A harmadik német hadikölcsön. Tudvalevőleg 12 és fél milliárd márka eredménnyel záródott le. Ez az eredmény a főhadiszálláson találta Vilmos császárt, aki szept. 24-én a porosz kultuszministerhez a következő sürgőnyt intézte: „Amint hallom, a harmadik hadikölcsönre való jegyzések fényes eredményéhez a tanítók és tanulók tevékenysége örvendetes módon járult hozzá. E meglepően nagy sikert méltányolva, köszönetemet akarom kifejezni a tanuló ifjúsággal szemben s ezért elrendelem, hogy a birodalmi iskolákban a holnapi napon szüneteljen a tanítás.” Vilmos császár ismeri a gyermek-
lelket, tudja mivel lehet neki örömet szerezni s a német népoktatás színvo-
nala mellett megengedheti, hogy minden nagyobb jelentőségű háborús moz-
zanatra egy-egy napot szüneteljen a tanítás.

A harmadik magyar hadikölcsönre a felhívások kibocsáttattak. Erre a célra áldozni nemcsak legelsőrendű hazafiúi kötelesség, hanem jó üzlet is. Nagy nemzeti érdek, hogy a harmadik felhívásnak eredménye ne csak ne legyen kisebb a két elsőnél, hanem azokat meghaladja. Akinek nélkülözhető pénze van, lehetőleg jobban kamatoztatja és hazafias dolgot művel, ha hadi-
kölcstől jegyez.

Dr. Barabás Ábel siremléke. Boldog emlékü kartársunk halála alkalmával koszorúmegváltás címen gyűjtést indítottunk egy siremlék felállítására. E célra a mai napig következő adományok folytak be: A kolozsvári unitárius főgim-
názium tanári kara 50 kor., Hegedűs Gyula és neje 20 kor., Löwi testvérek 20 kor., Weiss Jenő népfelkelő főhadnagy 20 kor., Gerstner István dohány-
gyári igazgató 20 kor., Telekyné Barabás Piroska 20 kor., Barabás István 20 kor., Barabás Ilona 15 kor., Kovács Kálmán és neje 14 kor., Kelemen Lajos, Hidegh Mihály, Vári Albert, dr. Gál Kelemen, dr. Varga Béla, Kócsi Andor, Engel Rudolf, Fekete Pál, dr. Gergely Sámuel, Ürmösi Károly, Csifó Salamon, Gyulay Árpád, Árkosi dr. Kiss Ernő, Barabás Sándor, Pap Domokos 10—10 kor., Singer József 6 kor., Uzoni Imre, Nussbaum Jenő, Bede János, Kriza Sándor 5—5 kor., Batiz Dénes 2 kor., Breiner Viktor 1 kor. *Összesen 378 korona.* Midőn e kegyes adományokért az igazgatóság hálás köszönetét kifejezzük, egyben kérjük megboldogult társunk ismerőseit, barátait és tiszte-
lőit, hogy e célra szánt adományaikat alulírotthoz (Kolozsvár, unitárius kollé-
gium) küldeni sziveskedjenek.

Dr. Gál Kelemen, igazgató.